

PIOTR BOLIBOK
MARIA ZUBA

WPŁYW KRYZYSU FINANSOWEGO NA SYTUACJĘ BANKÓW KOMERCYJNYCH I SPÓŁDZIELCZYCH

WSTĘP

Zapoczątkowany w Stanach Zjednoczonych w ostatnim kwartale 2006 r. globalny kryzys finansowy wywarł silny wpływ na funkcjonowanie rynków finansowych na całym świecie. Niespotykana od dziesięcioleci skala ich załamania w połączeniu z szybką transmisją negatywnych zjawisk do sfery realnej doprowadziła nie tylko do wystąpienia recesji gospodarczej, ale także do istotnego pogorszenia się sytuacji finansów publicznych wielu krajów świata, część z nich doprowadzając nawet na skraj bankructwa.

Najsilniejszy negatywny wpływ kryzys wywarł na sektory bankowe krajów, w których relacja kredytów do depozytów była najwyższa, a wzrost akcji kredytowej był finansowany głównie długiem zagranicznym¹. Choć polski sektor bankowy został dotknięty skutkami kryzysu w zdecydowanie mniejszym stopniu, niż miało to miejsce w innych krajach, wpływ załamania na rynkach finansowych na sytuację tego sektora, zwłaszcza w pierwszej fazie, był wyraźny.

Dr PIOTR BOLIBOK – adiunkt Katedry Bankowości Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: piotr.bolibok@kul.pl

Dr MARIA ZUBA – adiunkt Katedry Bankowości Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: maria.zuba@kul.pl

¹ L. Czarniecki, *Ryzyko w działalności bankowej. Nowe spojrzenie po kryzysie*, Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA 2011, s. 40.

W strukturze polskiego sektora bankowego wyróżnić można dwa zasadnicze podsektory – banków komercyjnych oraz banków spółdzielczych. Specyfika funkcjonowania każdego z tych podsektorów przekładać się może na zróżnicowane reakcje na zjawiska kryzysowe. Banki komercyjne mają zazwyczaj charakter uniwersalny, z przeważającym udziałem działalności depozytowo-kredytowej. Prowadzą przy tym działalność na ogół na znacznie większą skalę niż banki spółdzielcze, oferując znacznie więcej usług finansowych dla swoich klientów.

Specyfika działalności banków spółdzielczych wynika z faktu, iż podstawy prawne prowadzenia przez nie działalności tworzą zarówno *Ustawa Prawo bankowe*², jak i *Ustawa Prawo spółdzielcze*³ oraz *Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających*⁴. W zależności od wysokości funduszy własnych mogą one funkcjonować samodzielnie lub w ramach struktur tworzonych przez banki zrzeszające⁵. Choć podsektor banków spółdzielczych jest bardzo rozdrobniony, a większość z nich prowadzi działalność na skalę lokalną⁶, występują w jego ramach także banki posiadające fundusze własne o wartości ponad 5 mln EUR, a więc na poziomie powyżej minimum określonego dla banków w formie spółek akcyjnych⁷. W większości wypadków prowadzona przez banki spółdzielcze działalność obejmuje tradycyjną bankowość depozytowo-kredytową, co również jest konsekwencją ograniczeń nałożonych przepisami *Ustawy o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających*⁸. Specyfika działalności banków spółdzielczych wynika także ze struktury obsługiwanych klientów, głównie gospodarstw rolnych oraz małych i średnich przedsiębiorstw powiązanych z sektorem rolno-spożywczym oraz uwzględniania w działalności operacyjnej poza przesłankami czysto komercyjnymi także potrzeb wynikających

---

² *Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe*, t. j. Dz. U. z 2012 r., poz. 1376 ze zm.

³ *Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze*, Dz. U. z 2003 r., nr 188, poz. 1848 ze zm.

⁴ *Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających*, Dz. U. z 2000 r., nr 119, poz. 1252 ze zm.

⁵ Tamże, art. 2 i 4.

⁶ Działalność w charakterze banków lokalnych bywa niekiedy traktowana jako swoista misja banków spółdzielczych – zob. *Bankowość. Podręcznik akademicki*, red. W. L. Jaworski, Z. Zawadzka, Warszawa: Poltext 2004, s. 62.

⁷ *Bankowość*, red. M. Zaleska, Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck 2013, s. 52.

⁸ *Ustawa o funkcjonowaniu...*, art. 6, 7 i 8.

z finansowania rozwoju lokalnego czy przekształceń strukturalnych w rolnictwie⁹.

Naturalną konsekwencją większej ekspozycji banków komercyjnych na ryzyka wynikające z sytuacji na światowych rynkach finansowych powinno być wcześniejsze i silniejsze odczuwanie skutków turbulencji na światowych rynkach finansowych. W miarę upływu czasu skutki kryzysu coraz silniej oddziaływały także na sferę realną gospodarki, co w większym stopniu powinno przekładać się na sytuację banków spółdzielczych.

Celem artykułu jest porównanie i ocena wpływu globalnego kryzysu finansowego na sytuację banków komercyjnych i spółdzielczych w przekroju kluczowych charakterystyk ich sytuacji ekonomiczno-finansowej.

W pierwszej części przedstawiono źródła i implikacje globalnego kryzysu finansowego dla sytuacji sektora bankowego w Polsce, w następnej omówiono źródła danych i wykorzystane metody badawcze. Zasadnicza część artykułu przedstawia wyniki przeprowadzonych analiz wpływu kryzysu na sytuację funkcjonujących w Polsce banków komercyjnych i spółdzielczych. Artykuł zamyka podsumowanie, w którym omówiono najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzonych analiz.

2. ŹRÓDŁA I IMPLIKACJE KRYZYSU FINANSOWEGO DLA SEKTORA BANKOWEGO

Źródeł globalnego kryzysu finansowego można upatrywać w ekspansywnej polityce pieniężnej prowadzonej przez amerykańską Rezerwę Federalną do 2003 r. w odpowiedzi na recesję z 2001 r. Historycznie niski poziom stóp procentowych ułatwiał zaciąganie kredytów hipotecznych, stymulując jednocześnie silny wzrost cen nieruchomości. Dodatkowo rozwój sekurytyzacji pakietów kredytów hipotecznych w formie instrumentów MBS (ang. *mortgage-backed securities*), realizowanej głównie przez rządowe agencje Federal National Mortgage Association (pot. Fannie Mae) i Federal Home Loan Mortgage Corporation (pot. Freddie Mac), znacząco zwiększył możliwości zaciągania takich

---

⁹ B. Policha, *Bankowość spółdzielcza w drodze do Unii Europejskiej*, w: *Rynek usług finansowych w Unii Europejskiej – szanse i wyzwania dla Polski*, Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej 2004 s. 98; M. Szyszko, *Banki spółdzielcze*, w: *Pośrednictwo finansowe*, red. W. Przybylska-Kapuścińska, Warszawa: CeDeWu.pl 2009, s. 94 – za: M. Capięga, *Finanse banków*, Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business 2011, s. 85.

kredytów przez kredytobiorców o niskiej zdolności kredytowej lub słabej historii kredytowej (tzw. segment *subprime*)¹⁰. To właśnie sekurytyzacja portfeli kredytowych i rozwój globalnego rynku instrumentów pochodnych, w szczególności kontraktów wymiany ryzyka (ang. *credit risk swap* – CRS) przesądziły o niespotykanej skali kryzysu¹¹.

Seria podwyżek stóp procentowych przez Rezerwę Federalną w okresie od 2004 do 2006 r. spowodowała znaczące zwiększenie obciążeń kredytobiorców i silny wzrost udziału kredytów hipotecznych *subprime* z rozpoznaną utratą wartości, co wpłynęło na spadek zaufania inwestorów do papierów wartościowych emitowanych w wyniku sekurytyzacji tych kredytów. Stanowiące konsekwencję tych zjawisk załamanie na rynku kredytów *subprime* spowodowało poważne problemy finansowe wielu wiodących instytucji finansowych na świecie¹², co przełożyło się na zmniejszenie zaufania pomiędzy bankami, wzrost kosztów kredytu i spadek płynności na rynku międzybankowym w Stanach Zjednoczonych i w strefie euro¹³.

Rosnąca awersja do ryzyka na rynkach pieniężnych szybko rozprzestrzeniła się na inne segmenty światowego rynku finansowego, początkowo w formie tzw. ucieczek w stronę jakości (ang. *flight to quality*) i płynności (ang. *flight to liquidity*), a w miarę podawania informacji o stratach przez kolejne wiodące instytucje finansowe, także w formie silnych spadków cen akcji, wzrostu rentowności obligacji skarbowych oraz kursów walut krajów tzw. rynków wschodzących (ang. *emerging markets*), w tym Polski¹⁴.

Na tle innych rynków sytuacja polskiego sektora bankowego w pierwszej fazie kryzysu przedstawiała się korzystnie. Funkcjonujące na polskim rynku banki nie miały w swoich portfelach tzw. toksycznych aktywów, natomiast głównymi kanałami transmisji zjawisk kryzysowych do polskiego sektora bankowego były¹⁵:

---

¹⁰ N. G. Mankiw, *Macroeconomics*, 7thed., New York: Worth Publishers 2010, s. 332.

¹¹ A. Szyszka, *Behavioralne aspekty kryzysu*, „Bank i Kredyt” 40(2009), nr 4, s. 14.

¹² M.in. francuskiego BNP Paribas, brytyjskiego Northern Rock, niemieckiego Hypo Real Estate, holendersko-belgiskiego Fortis czy amerykańskich Bear Stearns, AIG, Merill Lynch, Lehman Brothers.

¹³ M. Konopczak i in., *Kryzys na światowych rynkach finansowych – wpływ na rynek finansowy w Polsce oraz implikacje dla sektora realnego*, „Bank i Kredyt” 41(2010), nr 6, s. 48-53.

¹⁴ Tamże, s. 50.

¹⁵ *Polska wobec światowego kryzysu finansowego*, Warszawa: Narodowy Bank Polski 2009, s. 25-29.

– kanał właścicielski w postaci zaostrzonej polityki kredytowej banków komercyjnych z dominującym udziałem kapitału zagranicznego, zwłaszcza w stosunku do klientów korporacyjnych

– pośredni kanał kredytowy w postaci silnej deprecjacji złotego w stosunku do głównych walut obcych, która przy wysokim udziale denominowanych kredytów mieszkaniowych w portfelach kredytowych banków komercyjnych wpłynęła negatywnie na jakość portfela kredytów hipotecznych

– kanał zaufania w postaci obniżenia limitów transakcyjnych nakładanych na siebie wzajemnie przez banki, które doprowadziło do znaczącego ograniczenia obrotów na rynku międzybankowym¹⁶

– kanał makroekonomiczny w postaci spowolnienia gospodarczego w krajach głównych partnerów handlowych Polski, które spowodowało stopniowe wyhamowanie wzrostu w naszym kraju, zwiększenie bezrobocia i pogorszenie jakości portfela kredytowego banków.

Kanał właścicielski i pośredni kanał kredytowy oddziaływały głównie na sytuację banków komercyjnych. Banki z dominującym udziałem kapitału zagranicznego musiały realizować zaostrzoną politykę kredytową zgodnie z wytycznymi spółek macierzystych, które często silnie odczuły negatywne skutki pierwszej fazy kryzysu. Banki komercyjne miały również znacznie większy niż banki spółdzielcze udział ekspozycji walutowych w portfelach kredytowych.

Dwa kolejne kanały uderzyły już w oba subsektory rynku bankowego – spadek zaufania zwiększył koszt pozyskiwania funduszy na rynku międzybankowym i ograniczył możliwości zabezpieczania transakcji, natomiast kanał makroekonomiczny powodował stopniowe pogarszanie się sytuacji kredytobiorców.

Kilkudziesięcioprocentowa deprecjacja złotego w stosunku do głównych walut obcych w ostatnich czterech miesiącach 2008 r. znacząco zwiększyła wartość należności banków od klientów mających kredyty nominowane w walutach obcych oraz ujemną wycenę pozycji przedsiębiorstw względem banków z tytułu zawartych transakcji pochodnych, zwłaszcza opcji walutowych. Negatywna wycena opcji spowodowała znaczące pogorszenie sytuacji finansowej części przedsiębiorstw, a w konsekwencji wzrost odpisów aktualizujących wartość należności banków z tytułu tych instrumentów¹⁷.

---

¹⁶ P. Płuciennik i in., *Wpływ światowego kryzysu gospodarczego 2007-2009 na rynek międzybankowy w Polsce*, Warszawa: Narodowy Bank Polski 2013, s. 9.

¹⁷ *Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2008 r.*, Warszawa: Narodowy Bank Polski 2010, s. 75.

Wzrost niepewności na rynku międzybankowym doprowadził do spadku obrotów instrumentami pochodnymi na stopy procentowe oraz trudności w zabezpieczaniu zajmowanych przez banki pozycji. Spadek płynności na rynku swapów walutowych powodował z kolei trudności w pozyskiwaniu finansowania w walutach obcych. W następstwie wzrostu ryzyka kredytowego kontrahenta ograniczeniu uległy także limity kredytowe nakładane na siebie wzajemnie przez banki krajowe, skróceniu uległy także standardowe terminy zawieranych transakcji. Sytuacja ta doprowadziła do silnego spadku obrotów na rynku lokat międzybankowych, gdyż banki były skłonne głównie do przyjmowania depozytów, a nie udzielania kredytów¹⁸.

Eskalacja negatywnych zjawisk na rynkach finansowych przełożyła się na pogorszenie nastrojów konsumentów i ograniczenie akcji kredytowej przez banki, co wpłynęło na osłabienie koniunktury gospodarczej w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Spowolnienie na rynkach głównych partnerów handlowych Polski przyczyniło się do spadku eksportu i obniżenia tempa wzrostu gospodarczego w naszym kraju.

Stopniowy spadek awersji do ryzyka na światowych rynkach w 2009 r. nie poskutkował przywróceniem pełnych limitów kredytowych nakładanych na siebie wzajemnie przez banki na rynku polskim, co wpływało na utrzymywanie się niskiego poziomu obrotów na rynku lokat międzybankowych¹⁹.

Niepewność uczestników rynku międzybankowego zaczęła ponownie narastać, gdy na przełomie 2009 i 2010 r. do publicznej wiadomości zaczęły docierać informacje o pogarszającej się sytuacji finansów publicznych Grecji. Do 2011 r. kryzys finansów publicznych nasilił się także w kilku innych krajach UE – Irlandii, Portugalii, Hiszpanii oraz Włoszech²⁰. Znaczący udział obligacji skarbowych tych państw w aktywach wielu europejskich banków komercyjnych przyczynił się do ponownego pogorszenia sytuacji w sektorze bankowym. Szybka reakcja UE i MFW w postaci kolejnych pakietów pomocowych dla zagrożonych bankructwem krajów pozwoliła na złagodzenie skali negatywnych zjawisk. Pod koniec 2011 r. Europejski Bank Centralny przeprowadził także pierwszą rundę 3-letnich operacji refinansujących LTRO, zo-

---

¹⁸ Konopczak i in., dz. cyt., s. 59-60.

¹⁹ Tamże, s. 66.

²⁰ E. Cziomer, *Polityczno-prawne aspekty kryzysu zadłużenia strefy euro Unii Europejskiej*, „Annales UMCS” sec. K., 19(2012), z. 1, s. 13-14.

rientowanych na dokapitalizowanie banków komercyjnych. Pozwoliło to na stopniowe odzyskiwanie zaufania pomiędzy uczestnikami rynku bankowego²¹.

3. DANE ŹRÓDŁOWE I METODY BADAWCZE

Aby umiejscowić ocenę skutków globalnego kryzysu finansowego w szerszym kontekście czasowym, analizą objęto dziesięciolecie 2003-2012. Do podsektora banków komercyjnych zaliczono również oddziały zagranicznych instytucji kredytowych.

W artykule wykorzystano dane pochodzące z opublikowanych przez Komisję Nadzoru Finansowego *Raportów o sytuacji banków* za okres 2003-2012 oraz danych miesięcznych o rynku bankowym, opracowywanych przez Departament Bankowości Komercyjnej i Specjalistycznej oraz Instytucji Płatniczych Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego²², jak również *Raporty o sytuacji ekonomicznej banków* za okres 2010-2012 przygotowywane przez Warszawski Instytut Bankowości na zlecenie Związku Banków Polskich.

Zastosowane metody badawcze obejmują wielowymiarową analizę statystyczno-opisową wykorzystanych danych oraz prezentację graficzną kluczowych wyników w formie wykresów.

4. REAKCJE BANKÓW KOMERCYJNYCH I SPÓŁDZIELCZYCH NA KRYZYS W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

W objętym analizą okresie zauważyć można nieregularny, wzrostowy trend liczby funkcjonujących w Polsce banków komercyjnych i oddziałów instytucji kredytowych (rys. 1.). Szczególnie dynamiczny wzrost odnotowano w latach 2005-2008, kiedy liczba tych podmiotów wzrosła o blisko 23%. Po 2008 r. następowały niewielkie wahania związane z procesami konsolidacyjnymi (fuzjami i przejęciami) banków komercyjnych w konsekwencji zaburzeń wywołanych eskalacją kryzysu²³ oraz wzrostem liczby oddziałów instytucji kredyto-

²¹ Płucienniki in., dz. cyt., s. 15-16.

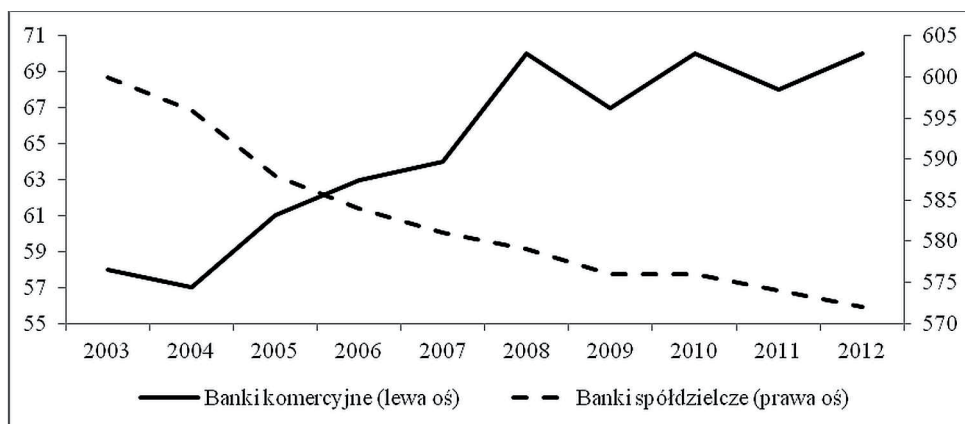
²² http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

²³ W 2009 r. doszło do połączenia: Banku BPH S.A. z GE Money Bank S.A., Fortis Bank S.A. z Dominet Bankiem S.A. W 2010 r. połączyły się: Getin Bank S.A. z Noble Bankiem S.A., BPH S.A. z GE Bankiem S.A., Cetelem Bank S.A. z Sygma Banque Societe Anonyme S.A. Oddział w Polsce, Santander Consumer Bank S.A. z AIG Bank Polska S.A., kupując także

wych. W rezultacie na koniec 2012 r. działalność w Polsce prowadziło 45 banków komercyjnych i 25 oddziałów instytucji kredytowych.

W podsektorze banków spółdzielczych procesy konsolidacyjne przebiegały w bardziej równomierny sposób – ich liczba zmniejszyła się w ciągu analizowanego okresu o 28 – do 572 na koniec 2012 r.

Rys. 1. Liczba banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

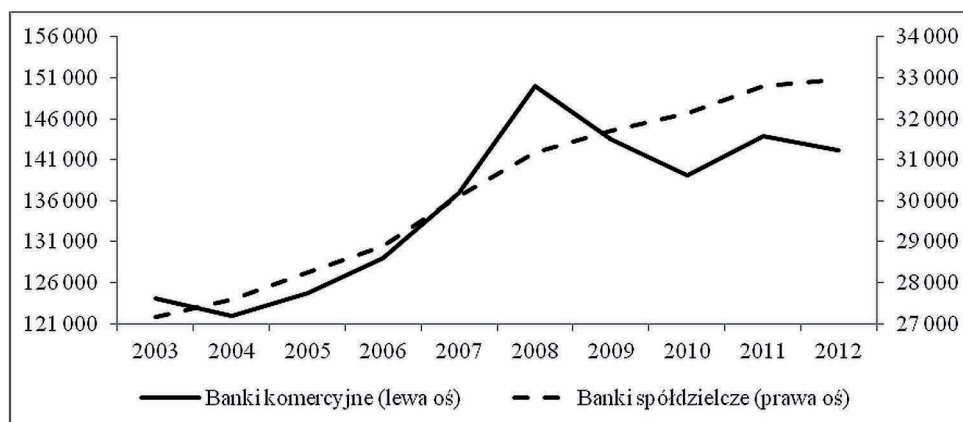
Porównanie wielkości zatrudnienia w obu analizowanych podsektorach, w przeliczeniu na pełne etaty, przedstawiono na rys. 2. Wielkość zatrudnienia w bankach komercyjnych zmieniała się podobnie do zmian w ilości podmiotów prowadzących działalność w tym podsektorze. W 2008 r. osiągnęło ono szczytowy poziom ponad 150 tys. osób, tj. o 23,0% wyższy niż w 2004 r. Nasilenie procesów konsolidacyjnych oraz restrukturyzacyjnych, będących odpowiedzią na pogarszanie się warunków rynkowych, zainicjowało ogólny spad-

S.A., BPH S.A. z GE Bankiem S.A., Cetelem Bank S.A. z Sygma Banque Societe Anonyme S.A. Oddział w Polsce, Santander Consumer Bank S.A. z AIG Bank Polska S.A., kupując także większościowy pakiet akcji BZ WBK S.A. W 2011 r. GBW SA przyłączył Mazowiecki Bank Regionalny SA, zmieniając nazwę na SGB-Bank SA, AIG Bank Polska SA połączył się z Santander Consumer Bankiem SA, ING Bank Śląski SA połączył się z ING Bankiem Hipotecznym SA, EFG Eurobank Ergasias SA Oddział w Polsce przekształcił się w bank Polbank EFG SA. Allianz Bank Polska SA stał się częścią grupy kapitałowej Getin Holding jako Get Bank SA. W 2012 r. Bank BZ WBK S.A. połączył się z Kredyt Bankiem S.A, zaś Raiffeisen Polska S.A. z Polbankiem EFG Polska S.A.

kowy trend zatrudnienia w kolejnych latach, w rezultacie którego liczba pracowników podsektora w 2012 r. była o 5,3% niższa w porównaniu do 2008 r.

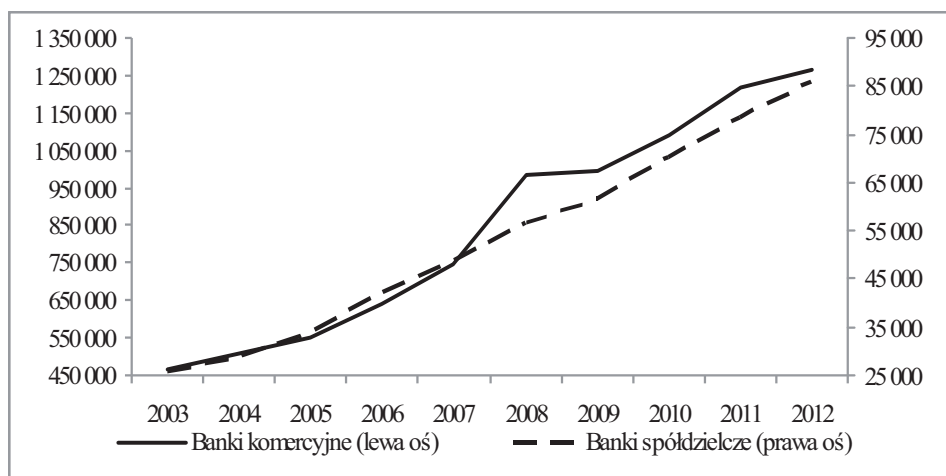
W przeciwieństwie do banków komercyjnych podsektor banków spółdzielczych w całym objętym analizą okresie wykazywał dynamiczny wzrost zatrudnienia (łącznie o 21,4%). Dopiero w obliczu wyraźnie pogarszającej się sytuacji w sferze realnej w 2012 r. wzrost ten uległ wyraźniejszemu wyhamowaniu.

Rys. 2. Zatrudnienie w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Dynamika aktywów w obu sektorach w objętym analizą okresie przedstawiała się podobnie. Wyraźnie silniejszy przyrost aktywów banków komercyjnych w 2008 r. przypisać można głównie silnej deprecjacji złotego w stosunku do głównych walut obcych w 2. półroczu tego roku, która przełożyła się na wycenę bilansową walutowych ekspozycji kredytowych (rys. 3). W bankach komercyjnych kredyty walutowe konstituowały w analizowanym okresie od 26,6 do 37,8% kredytów ogółem, podczas gdy w bankach spółdzielczych miały one marginalny udział, nie przekraczający 0,1% (tab. 1).

Rys. 3. Aktywa banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w mln PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

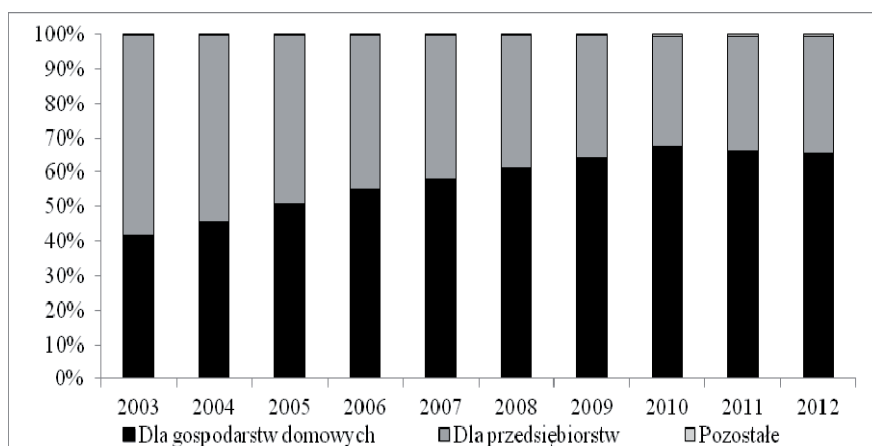
Tab. 1. Udział kredytów walutowych w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w %)

Podsektor	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BK	34,0	26,6	28,6	30,1	27,1	36,9	35,6	36,3	37,8	33,5
BS	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1

Objaśnienia: BK – banki komercyjne, BS – banki spółdzielcze.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

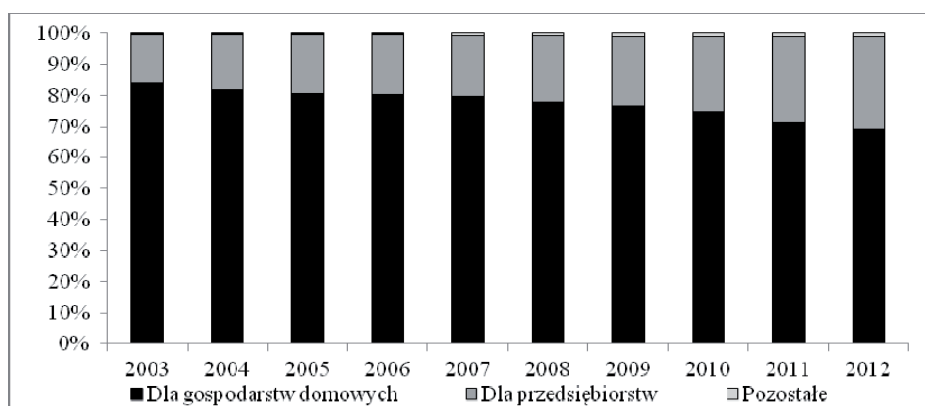
W analizowanym okresie widoczne są interesujące zmiany w strukturze kredytów udzielanych w obu podsektorach (rys. 4. i 5.). W okresie poprzedzającym eskalację kryzysu dynamika akcji kredytowej w segmencie gospodarstw domowych (zwłaszcza kredytów na cele mieszkaniowe) w bankach komercyjnych była wyraźnie szybsza niż w segmencie przedsiębiorstw, co przełożyło się na wzrost udziału kredytów dla gospodarstw domowych z 41,6% na koniec 2003 r. do 58,1% kredytów ogółem na koniec 2007 r. W okresie kryzysu dynamika udziału kredytów dla gospodarstw domowych wyraźnie wyhamowała, a po 2010 r. nastąpił nieznaczny spadek tego udziału – do 65,6% na koniec 2012 r.

Rys. 4. Struktura kredytów banków komercyjnych w latach 2003-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

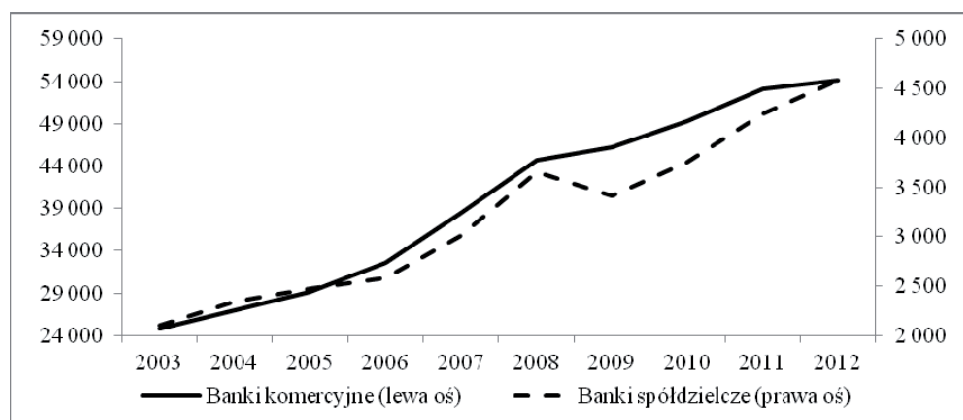
W przeciwieństwie do banków komercyjnych akcja kredytowa banków spółdzielczych systematycznie orientowała się w kierunku segmentu przedsiębiorstw. Udział kredytów dla przedsiębiorstw w kredytach banków spółdzielczych wzrósł z 15,9% w 2003 r. do 30,0% na koniec 2012 r. Wyraźne przyspieszenie tej tendencji nastąpiło po 2009 r. w związku z zaostrzeniem polityki kredytowej banków komercyjnych, które zwiększyło możliwości ekspansji banków spółdzielczych w tym segmencie.

Rys. 5. Struktura kredytów banków spółdzielczych w latach 2003-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Zmiany wyniku działalności bankowej obu podsektorów w latach 2003-2012 przedstawia rys. 6. W objętym analizą okresie wzrósł on ponad dwukrotnie. O ile jednak w wypadku banków komercyjnych wzrost ten przebiegał dość równomiernie, o tyle banki spółdzielcze odnotowały wyraźny spadek w 2009 r., związany głównie z pogorszeniem wyniku odsetkowego na skutek serii obniżek stóp procentowych dokonanych przez NBP na przełomie 2008 i 2009 r. przy jednoczesnym utrzymywaniu się relatywnie wysokiego poziomu stóp procentowych na rynku międzybankowym. Oprocentowanie znacznej części portfela kredytowego banków spółdzielczych (głównie kredytów preferencyjnych) było bowiem ściśle powiązane z wysokością stóp procentowych NBP, a równoległe zaostrzenie konkurencji o depozyty klientów z sektora niefinansowego spowodowało podwyżkę stóp procentowych depozytów w bankach komercyjnych i konieczność dostosowania się do tych warunków przez banki spółdzielcze²⁴.

Rys. 6. Wynik działalności bankowej banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w mln PLN)

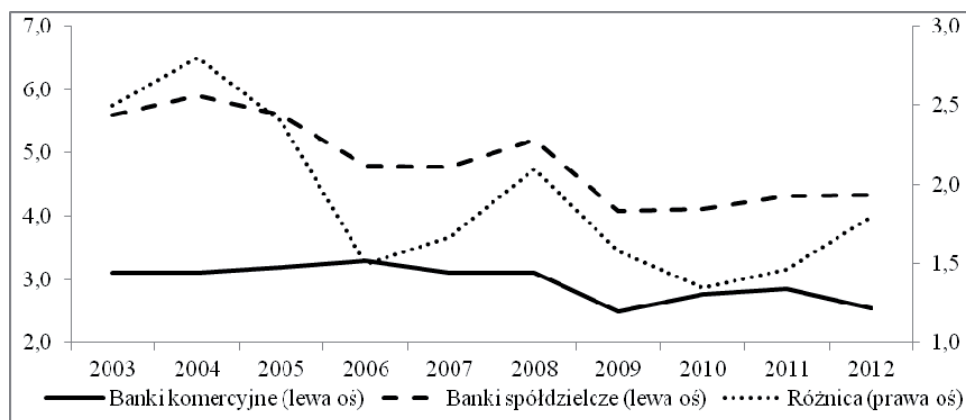
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Systematyczne zaostrzenie konkurencji pomiędzy bankami komercyjnymi a spółdzielczymi znalazło wyraz w stopniowym obniżaniu różnicy pomiędzy marżą odsetkową osiąganą w obu podsektorach (rys. 7). Spadkowa tendencja

²⁴ *Banki 2009. Raport o sytuacji ekonomicznej banków*, Warszawa: Warszawski Instytut Bankowości 2010, s. 223-225.

marży odsetkowej w bankach spółdzielczych była wyraźnie szybsza – z najwyższego poziomu 5,9 % w 2004 r. obniżyła się ona do 4,1 % w 2009 r., by w kolejnych latach nieznacznie wzrosnąć (do 4,3 % 2012 r.)

W latach 2003-2008 marża odsetkowa banków komercyjnych była stabilna; oscylowała w granicach 3,1-3,3 %. Po wyraźnym spadku do 2,5 % w 2009 r., w latach 2010-2011 stopniowo wzrastała (do 2,9 %), jednak w związku z zaostrożaniem konkurencji o klientów w miarę spadku dynamiki popytu na kredyty w gospodarce, w 2012 r. ponownie obniżyła się ona do 2,5 %

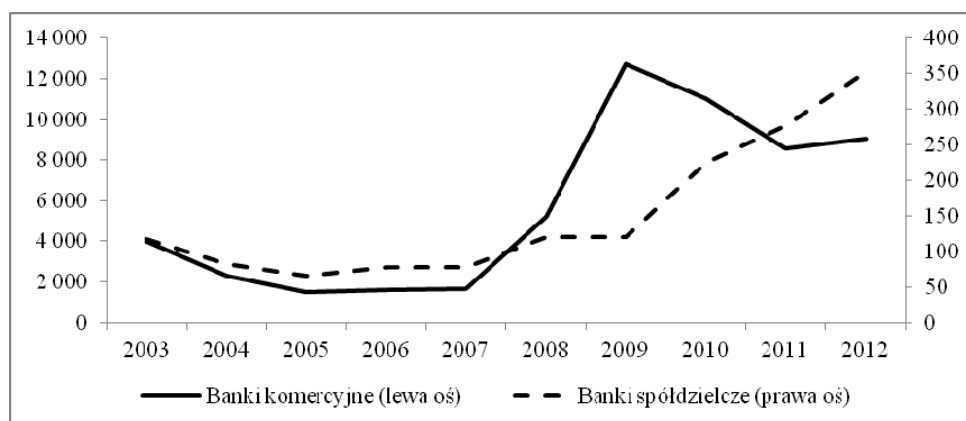

Rys. 7. Marża odsetkowa w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013); *Raporty o sytuacji ekonomicznej banków 2010-2012*, Warszawa: Warszawski Instytut Bankowości 2011-2013.

Globalny kryzys finansowy wpłynął na wyraźne zwiększenie salda rezerw i odpisów aktualizujących wartość aktywów dokonywanych przez banki w obu podsektorach (rys. 8.). W latach 2003-2005 różnica pomiędzy tworzonymi a rozwiązywanymi przez banki rezerwami i odpisami aktualizującymi systematycznie spadała, by w kolejnych dwóch latach się ustabilizować. W pierwszej fazie kryzysu (2008-2009) widoczny jest wyraźnie szybszy wzrost tego salda w bankach komercyjnych w porównaniu do banków spółdzielczych, co należy przypisać zdecydowanie większej ekspozycji banków komercyjnych na ryzyko rynkowe i kredytowe wynikające z relatywnie wyższego zaangażowania w finansowanie segmentu przedsiębiorstw. W latach 2010-2011 nadwyżka tworzonych rezerw i odpisów nad rozwiązywanymi znacznie się obniżyła, by ponownie lekko wzrosnąć na koniec 2012 r.

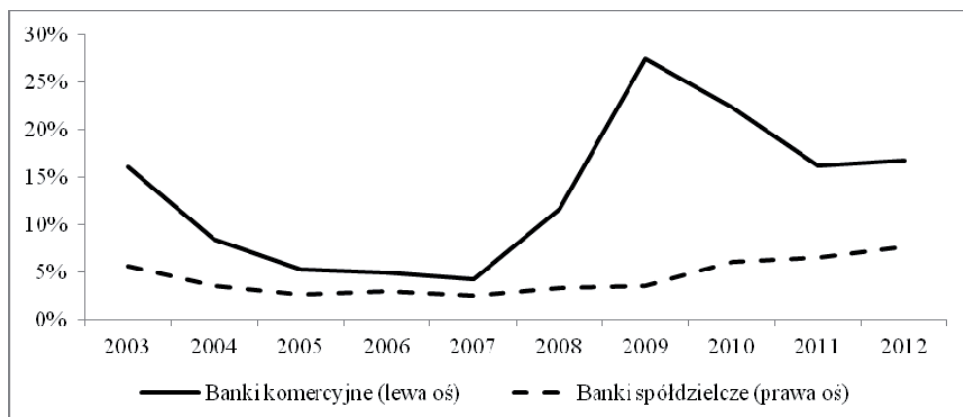
Reakcja podsektora banków spółdzielczych na skutki pogarszania się koniunktury gospodarczej ujawniła się z opóźnieniem, w miarę transmisji negatywnych zjawisk gospodarczych do sfery realnej. Począwszy od 2010 r. widoczny jest bowiem wyraźny wzrost salda rezerw i odpisów aktualizujących w tym podsektorze.

Rys. 8. Saldo rezerw i odpisów aktualizujących w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w mln PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Zjawiska te potwierdza również analiza zmian relacji salda rezerw i odpisów aktualizujących wartość aktywów do wyniku działalności bankowej w obu podsektorach (rys. 9). W okresie poprzedzającym kryzys (2003-2007) wskaźnik ten obniżył się z 16,0 do 4,3% w bankach komercyjnych oraz z 5,6 do 2,6% w bankach spółdzielczych. W latach 2008-2009 odnotowano silny wzrost tego wskaźnika w bankach komercyjnych (do 27,5%) oraz relatywnie niewielki w bankach spółdzielczych (do 3,5%). W kolejnych latach wskaźnik ten obniżył się w bankach komercyjnych do 16,7% w 2012 r., zaś w bankach spółdzielczych systematycznie wzrastał, osiągając na koniec 2012 r. poziom 7,7%.

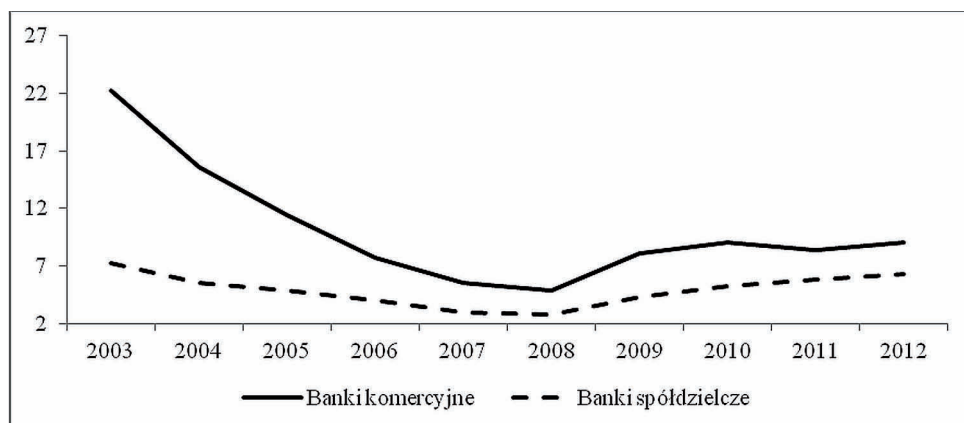

Rys. 9. Relacja salda rezerw i odpisów aktualizujących do wyniku z działalności bankowej w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Z uwagi na wyraźnie mniejszą ekspozycję na bardziej ryzykowny segment przedsiębiorstw jakość portfela należności od sektora niefinansowego w bankach spółdzielczych w całym objętym analizą okresie była lepsza niż w bankach komercyjnych (rys. 10). Do 2008 r. poprawiła się jakość portfela w obu objętych analizą podsektorach, a udział należności ze stwierdzoną utratą wartości spadł do 4,9% w bankach komercyjnych i 2,8% w bankach spółdzielczych. Nasilanie się negatywnych zjawisk gospodarczych w następstwie kryzysu przyczyniło się do ponownego pogorszenia jakości portfela. Na koniec 2012 r. należności od sektora niefinansowego ze stwierdzoną utratą wartości stanowiły 9,0% należności w bankach komercyjnych i 6,3% w bankach spółdzielczych.

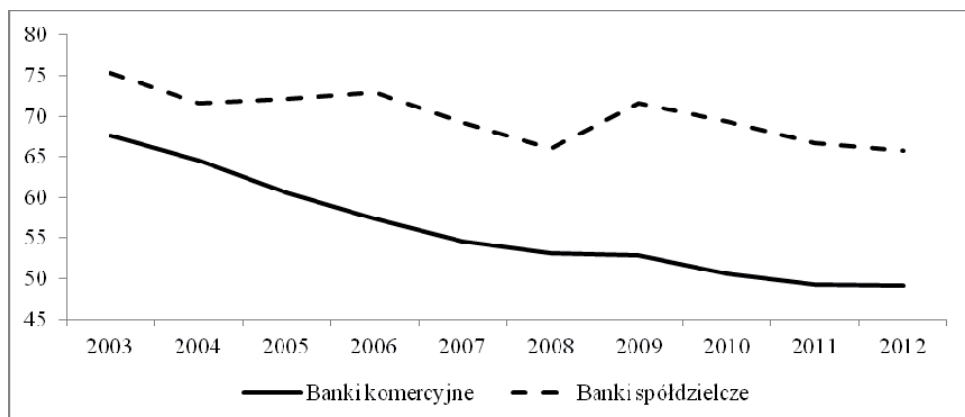

Rys. 10. Udział należności od sektora niefinansowego z utratą wartości w bankach komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Porównanie efektywności operacyjnej obu podsektorów przy zastosowaniu wskaźnika relacji kosztów działania banku wraz z amortyzacją do wyniku działalności bankowej (C/I) w całym analizowanym okresie wypada na korzyść banków komercyjnych (rys. 11). W podsektorze tym widoczny jest stabilny spadek wartości wskaźnika C/I z 67,6% w 2003 r. do 49,2% w 2012 r. Tymczasem w bankach spółdzielczych przy ogólnej tendencji spadkowej widoczne są okresy wzrostu (lata 2005, 2006 i 2009). W rezultacie spadek wskaźnika C/I w bankach spółdzielczych był wyraźnie wolniejszy (z 75,3% w 2003 r. do 65,7% w 2012 r.). Należy zatem stwierdzić, że w sytuacji dalszego pogarszania się warunków gospodarczych w sferze realnej niższa efektywność operacyjna może negatywnie wpłynąć na pozycję rynkową banków spółdzielczych względem komercyjnych.

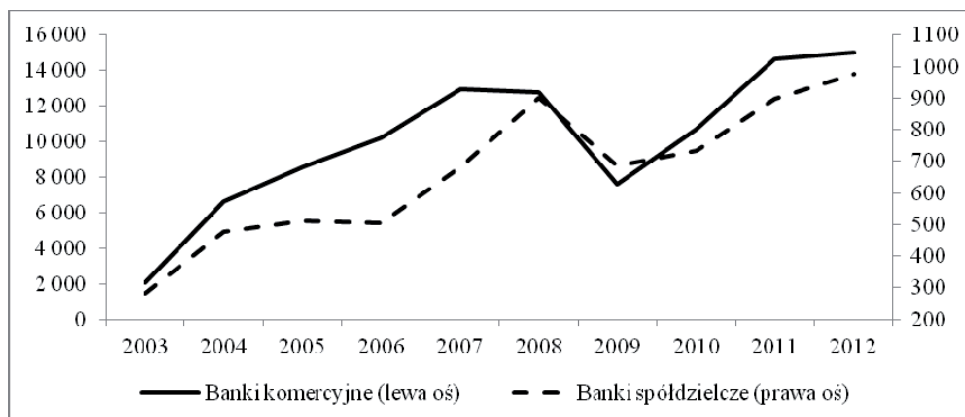

Rys. 11. Wskaźnik C/I banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sector_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

Analiza przebiegu zmienności wyniku finansowego netto obu podsektorów stanowi syntezę omówionych uprzednio zjawisk (rys. 12). W latach 2004-2008 wynik netto podsektora banków komercyjnych wzrósł przeszło sześciokrotnie, osiągając blisko 13,0 mld PLN. W tym samym czasie wynik banków komercyjnych powiększył się nieco ponad trzykrotnie, zbliżając się do 1,0 mld PLN. Oba podsektory odnotowały istotny spadek wyniku netto w 2009 r., przy czym wyraźnie głębszy (o 40,5%) był on w przypadku banków komercyjnych niż spółdzielczych (o 23,8%). Podkreślić należy jednak, że źródła pogorszenia wyniku netto w przypadku każdego z podsektorów były odmienne.

W wypadku banków komercyjnych wpłynęły na to głównie wysokie odpisy aktualizujące wartość aktywów, natomiast w bankach spółdzielczych wynikało ono przede wszystkim ze spadku wyniku odsetkowego. W latach 2010-2011 widoczna jest wyraźnie wyższa, dynamika wzrostu wyniku finansowego netto banków komercyjnych niż w przypadku banków spółdzielczych, związana zarówno z dalszą poprawą efektywności operacyjnej, jak i zmniejszeniem salda rezerw i odpisów aktualizujących. Dopiero począwszy od 2011 r. silniejsza poprawa wyniku działalności bankowej pozwoliła bankom spółdzielczym na przyspieszenie tempa wzrostu wyniku netto.

Rys. 12. Wynik finansowy netto banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012 (w mln PLN)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

W tab. 2 przedstawiono porównanie wartości wskaźników rentowności w bankach komercyjnych i spółdzielczych w analizowanym okresie. Dane te potwierdzają negatywny wpływ kryzysu na oba podsektory.

Tab. 2. Wskaźniki rentowności banków komercyjnych i spółdzielczych w latach 2003-2012

Wskaźnik (w %)		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ROA	BK	0,5	1,4	1,6	1,8	1,8	1,6	0,8	1,1	1,3	1,2
	BS	1,2	1,8	1,6	1,3	1,5	1,7	1,2	1,1	1,2	1,2
ROE	BK	5,4	17,1	20,8	23,1	22,9	21,2	8,2	10,2	13,0	13,0
	BS	12,2	18,3	17,6	14,5	17,2	17,4	12,0	11,2	13,1	12,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raporty o sytuacji banków 2003-2012*, Warszawa: KNF 2004-2013; http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013); *Raporty o sytuacji ekonomicznej banków 2010-2012*, Warszawa: Warszawski Instytut Bankowości 2011-2013.

W wypadku banków komercyjnych niewielki spadek rentowności wystąpił już w 2008 r., jednak przybrał on na sile dopiero w roku następnym, kiedy to

wskaźnik ROA obniżył się o 0,8 %, a wskaźnik ROE o 13,0 % w stosunku do 2008 r., osiągając odpowiednio 0,8 i 8,2%. W latach 2010-2011 zarówno ROA, jak i ROE banków komercyjnych ulegały stopniowej poprawie, głównie dzięki mniejszemu obciążeniu wyniku finansowego kosztami odpisów aktualizujących.

Banki spółdzielcze zareagowały na kryzys z opóźnieniem, gdyż jeszcze w 2008 r. rentowność ich aktywów i funduszy własnych wzrosła o 0,2 % do poziomu, odpowiednio 1,7% i 17,4%. Pogorszenie rentowności w 2009 r. wynikało przede wszystkim ze znacznego spadku wyniku odsetkowego, natomiast w 2010 r. już z silnego wzrostu salda odpisów aktualizujących wartość aktywów. Tym samym najniższe wartości wskaźników rentowności w podsektorze banków spółdzielczych od czasu rozpoczęcia kryzysu wystąpiły w 2010 r. – wskaźnik ROA wyniósł 1,1%, a ROE 11,2%. W latach 2011-2012, podobnie jak w wypadku banków komercyjnych, rentowność uległa stopniowej poprawie, by w 2012 r. nieznacznie się obniżyć, do poziomów 1,2% dla ROA i 12,8% dla ROE.

Podkreślić należy także, iż o ile w latach bezpośrednio poprzedzających kryzys (2006-2007) banki komercyjne osiągały wyraźnie wyższą rentowność aktywów i funduszy własnych niż banki spółdzielcze, o tyle w trakcie jego trwania doszło do istotnego zbliżenia tych wskaźników.

PODSUMOWANIE

Wyniki przeprowadzonych badań empirycznych potwierdzają zróżnicowany wpływ globalnego kryzysu finansowego na sytuację w funkcjonujących w Polsce banków komercyjnych i spółdzielczych.

W podsektorze banków komercyjnych, pomimo pojawiających się okresowo procesów konsolidacyjnych w wyniku negatywnych następstw kryzysu, widoczny był wzrostowy trend liczby działających na rynku podmiotów. Natomiast liczba banków spółdzielczych systematycznie się zmniejszała. Odmiennie reakcje wystąpiły również w obszarze zatrudnienia – w podsektorze banków komercyjnych widoczny był wyraźny trend spadkowy, podczas gdy w bankach spółdzielczych był on wzrostowy.

Przed rozpoczęciem kryzysu w portfelu kredytowym banków komercyjnych wyraźnie wzrastał udział kredytów dla gospodarstw domowych, podczas gdy akcja kredytowa banków spółdzielczych była reorientowana z tego segmentu w kierunku bardziej ryzykownego segmentu przedsiębiorstw. W okre-

się kryzysu udział kredytów dla gospodarstw domowych w bankach komercyjnych stopniowo przestał rosnąć. Natomiast zaostrzenie polityki kredytowej banków komercyjnych wobec przedsiębiorstw stworzyło bankom spółdzielczym możliwość silniejszego wejścia na ten segment rynku kredytowego, w konsekwencji czego tempo wzrostu udziału kredytów dla przedsiębiorstw w strukturze portfela kredytowego banków spółdzielczych w okresie kryzysu wyraźnie się zwiększyło.

Oba podsektory odnotowały w 2009 r. wyraźny spadek rentowności, przy czym źródła tego spadku były odmienne. W przypadku banków komercyjnych wpłynęły na to głównie wysokie odpisy aktualizujące wartość aktywów, natomiast w bankach spółdzielczych zasadniczą przyczyną był spadek wyniku odsetkowego na skutek obniżek stóp procentowych przez NBP przy jednoczesnym utrzymywaniu się wysokiego poziomu stóp na rynku międzybankowym w związku ze spadkiem wzajemnego zaufania banków.

W latach 2010-2011 widoczna była wyraźnie wyższa niż w przypadku banków spółdzielczych, dynamika wzrostu wyniku finansowego netto banków komercyjnych, związana zarówno z dalszą poprawą efektywności operacyjnej, jak i zmniejszeniem salda rezerw i odpisów aktualizujących. Dopiero począwszy od 2011 r. silniejsza poprawa wyniku na działalności bankowej pozwoliła bankom spółdzielczym na przyspieszenie tempa wzrostu wyniku netto. Należy podkreślić, że wyraźny wzrostowy trend salda rezerw i odpisów aktualizujących przy znacznie gorszej efektywności operacyjnej w porównaniu z bankami komercyjnymi, może znacząco osłabić dynamikę poprawy wyniku tego podsektora w przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

- Bankowość, red. M. Zaleska, Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck 2013.
- Bankowość. Podręcznik akademicki, red. W. L. Jaworski, Z. Zawadzka, Warszawa: Poltext 2004.
- Capiga M.: Finanse banków, Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business 2011.
- Czarnecki L.: Ryzyko w działalności bankowej. Nowe spojrzenie po kryzysie, Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA 2011.
- Cziomer E.: Polityczno-prawne aspekty kryzysu zadłużenia strefy euro Unii Europejskiej, „Annales UMCS” sec. K., 19(2012), z. 1, s. 7-26.
- http://www.knf.gov.pl/opracowania/sektor_bankowy/index.html (dostęp: 30.04.2013).

- Konopczak M., Sieradzki R., Wiernicki M.: Kryzys na światowych rynkach finansowych – wpływ na rynek finansowy w Polsce oraz implikacje dla sektora realnego, „Bank i Kredyt” 41(2010), nr 6, s. 45-70.
- Mankiw N. G.: *Macroeconomics*, 7thed., New York: Worth Publishers 2010.
- Płuciennik P., Kliber A., Kliber P., Paluszak G., Piwnicka M.: Wpływ światowego kryzysu gospodarczego 2007–2009 na rynek międzybankowy w Polsce, Warszawa: Narodowy Bank Polski 2013, Materiały i Studia 288.
- Polska wobec światowego kryzysu finansowego, Warszawa: Narodowy Bank Polski 2009.
- Raporty o sytuacji banków 2003-2012, Warszawa: Komisja Nadzoru Finansowego 2004-2013.
- Raporty o sytuacji ekonomicznej banków 2010-2012, Warszawa: Warszawski Instytut Bankowości 2011-2013.
- Rozwój systemu finansowego w Polsce w 2008 r., Warszawa: Narodowy Bank Polski 2010.
- Szyzka A.: Behawioralne aspekty kryzysu, „Bank i Kredyt” 40(2009), nr 4, s. 5-30.
- Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, Dz. U. z 2000 r., nr 119, poz. 1252 ze zm.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, t. j. Dz. U. z 2012 r., poz. 1376 ze zm.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, Dz. U. z 2003 r., nr 188, poz. 1848 ze zm.

THE IMPACT OF FINANCIAL CRISIS ON SITUATION OF COMMERCIAL AND COOPERATIVE BANKS

Summary

The consequences of the global financial crisis have significantly affected the situation of the banking sector all over the world. Clearly distinguished subsectors of commercial and cooperative banks in the Polish banking sector have responded to these circumstances in different ways, due to the specificity of the banking activities conducted by them.

The paper compares and assesses the impact of the global financial crisis on the commercial and cooperative banks subsectors in Poland in the key aspects of their economic position. In order to demonstrate a broader context of the discussed phenomena, the analysis covered the period from 2003 to 2012.

The obtained empirical results confirm a diverse impact of the crisis on the position of each subsector. The commercial banks, being more exposed to the risks associated with the situation in the global financial markets, were affected by the first stage of the crisis earlier and to much higher extent than the cooperative banks. As the trust between banks gradually eroded and the transmission of adverse phenomena to the real sector of the economy proceeded, the crisis has affected also the cooperative banks subsector.

Słowa kluczowe: kryzys finansowy, banki komercyjne, banki spółdzielcze.

Key words: financial crisis, commercial banks, cooperative banks.